CAMERA 101 ȘI LECȚIA TRĂDĂRII IMINENTE

Autor: Petru Dimitriu | 1 mai 2024

Capodopera lui George Orwell, romanul *O mie nouă sute optzeci și patru*, este, până astăzi, opera literară care m-a marcat cel mai profund. Am citit-o prin clasa a XI-a, pe nerăsuflate, în toiul nopții și, în mod absolut excepțional, în întregime de pe extenuantul ecran al calculatorului. Acum câțiva ani, mi-am cumpărat cartea în engleza originală și o mai răsfoiesc din când în când, dornic să-mi reactualizez fiorul revederii câtorva citate care, oricum, s-au întipărit adânc în conștiința mea.

Thoughtcrime[1], *Big Brother*[2], *War is peace*[3], *Ignorance is strength*[4] – toate aceste idei magistral distilate în roman m-au bântuit și, uneori, m-au hăituit de-a dreptul, forțându-mă să le regăsesc sau să le desfid în mai micile sau mai marile dileme morale pe care le întâlnesc atât în forul meu interior, cât și în lumea înconjurătoare, zi de zi. Niciun citat, însă, nu mi s-a părut la fel de sinistru precum următoarele versuri:

„Under the spreading chestnut tree
I sold you and you sold me
There lie they, and here lie we
Under the spreading chestnut tree”[5]

Aceste versuri premonitorii anunță trădarea pe care personajul principal, Winston Smith, omul aflat sub bocancul lumii decăzute în care trăiește – dar care tatonează cu curaj virtutea verticalității – o va săvârși împotriva Juliei, ființa iubită nu doar sub aspect erotic, ci și în plan rațional, cei doi împărtășind disidența tacită față de înregimentarea ideologică din jurul lor.

Și totuși, supus torturii supreme din partea torționarului O'Brien, Winston cedează. „Sfârtecați-i fața, sfâșiați-o până la os!”[6] strigă în cele din urmă acesta, după ce lunile de tortură fizică și psihologică la care este supus culminează cu Camera 101. Această cameră este, de fapt, locul mitic în care orice om își întâlnește propriul cocteil de chinuri care-l va face negreșit să se prăbușească. În discursul său, O'Brien afirmă că acest loc există pentru oricine, însă caracteristicile lui „diferă de la individ la individ. […] Sunt situații în care este vorba de un lucru mărunt, nici măcar fatal”[7], dar „este de neîndurat, ceva ce nu poate fi nici măcar contemplat”[8]. Odată ajuns în acel punct, până și noțiunile de curaj și lașitate își pierd semnificația. „Vei face ceea ce ți se cere.”[9]

La doar câțiva ani de la publicarea cărții în anul 1949, demersuri bolnave precum experimentul Pitești din România totalitară au încercat să găsească un răspuns pragmatic tocmai acestei întrebări: cât de îndelung și în ce fel poate fi un om torturat pentru a-l distruge din interior? Prin rafale de chinuri și prin instaurarea unui imperiu al fricii, regimul criminal de atunci a reușit să demonstreze în viața reală teza existenței Camerei 101. Maliționși sau poate doar realiști, putem postula că aceia care au rezistat reeducării sunt, de fapt, „norocoșii” pentru care torționarii lor nu au reușit să determine cum arată temuta Cameră 101, iar cei care au cedat, fie și pentru un moment, „ghinioniștii” care au fost târâți cu succes în ea. Deși rezistența eroică a multora dintre aceștia în fața perspectivei trădării prietenilor, familiei și valorilor le-a adus un binemeritat loc de cinste în conștiința colectivă – întocmai cu cel al sfinților – adevărul este că, pentru cei mai mulți dintre noi, astfel de trădări – de magnitudine mică, dar frecvente, se întâmplă, probabil, zilnic.

Cei mai mulți dintre noi nu am nega prea ușor aderența la un set de valori morale și nici iubirea sinceră pe care o purtăm pentru apropiații noștri. Însă, realitatea ne arată că, de multe ori, o simplă pulsiune fiziologică, un gând răzleț sau un context social oarecare (fie și unul benign) pot fi suficiente pentru a ne provoca un gest prin care ne trădăm valorile, prietenii sau chiar pe noi înșine – fie că e vorba de un câștig ilicit, un cuvânt de ocară, o bârfă deplasată, un episod de suspendare a fidelității sau o imprecație virulentă revărsată direct din haznaua sufletului.

Inteligența artificială contemporană ne mai furnizează o metaforă în acest sens: la fel cum o rețea neuronală din spatele unui *chatbot* poate fi determinată, prin interogări atent construite, să abandoneze regulile „de bună purtare” inoculate de către administratorii săi și să producă răspunsuri altminteri inhibate,[10] tot astfel, în momentele de slăbiciune sufletească în care liberul arbitru ne este suprimat, contextul potrivit ne poate provoca să săvârșim erori grave. Pentru unele rețele neuronale, acest proces, cunoscut sub numele de *jailbreaking*, este surprinzător de simplu, iar pentru altele, precum cel din spatele ChatGPT, este semnificativ mai dificil, întrucât compania care îl administrează depune eforturi explicite, ajustând rețeaua pentru a preveni cât mai eficient aceste „scăpări”. La fel ca *jailbreaking*-ul la care sunt supuse cu succes

rețelele neuronale, am ajuns să cred că, și pentru oameni, trădarea este mereu o posibilitate care poate fi accesată – doar efortul și creativitatea necesare diferă, iar conceptul Camerei 101 și cumplitele lui întrupări în viața reală expun limpede această idee, totodată ducând-o la extrem.

Ideea principală rămâne: din multa noastră slăbiciune, cu toții avem potențialul de a trăda și o vom face atunci când *trigger*-ul potrivit este acționat. Chestiunea este una de *când* și *cum*, mai degrabă decât de *dacă*; pentru unii, *când*-ul ar putea fi surprinzător de devreme iar *cum*-ul, surprinzător de necomplicat. Fără a-l exacerba până la paranoia, cred că tocmai cu acest gând merită să abordăm orice interacțiune și orice relație: de prietenie, de sânge, de parteneriat sau de căsnicie. Oricâte declarații mieroase am fi tentați să facem în plină beție a îndrăgostirii (fie că vorbim despre promisiunile făcute față de cei iubiți sau față de propria conștiință), oricât ne-am complace în idealism nemărginit, cu toții vom trăda, la un moment dat, fie și numai cu gândul. Trădarea este iminentă, nu pentru că ne-am fi născut pentru a fi ființe meschine, ci pentru că potențialul trădării ne este codificat structural în fibra noastră. Sună cinic? Admit că este.

Bineînțeles, nu încerc nicio clipă să justific accesele de trădare pe care le-am avut și le vom mai avea, ci să trasez câteva linii de ghidaj cu privire la cum ar trebui să ne raportăm la această realitate. În fața iminentelor trădări pe care le vom săvârși, ce ne rămâne de făcut? Să ne antrenăm pentru a amâna cât mai mult următorul gest de trădare și să fim cât mai pregătiți să iertăm trădările celor apropiați, ca pe niște slăbiciuni inerente care ne străbat și ne afectează pe toți, fără excepție, care nu exprimă cu adevărat cine suntem și pe care doar sfinții au reușit să le pareze cu succes. A lupta, înarmați cu fărâma de liber arbitru pe care o avem la dispoziție – minusculă până la infinitezimală, conform descoperirilor actualmente în vogă – în *aceasta* rezidă, esențial, responsabilitatea noastră.

Suntem în Săptămâna Patimilor, în care rememorăm o secvență de trădări succesive de magnitudini crescătoare: de la o ridicolă pungă cu arginți, la „Nu cunosc pe omul acesta”[11], până la „Răstignește-L! Răstignește-L!”[12]. În continuare, culmea trădării primește drept replică tocmai culmea iertării: „Iartă-le lor, că nu știu ce fac!”[13], căci odată ajunși, cu sau fără voia noastră, în Camera 101, judecata ne este deja ca și amputată, iar orizontul faptei josnice care se prefigurează este deja depășit. Dacă iminența trădării este o condiție aproape certă și, de fapt, deja împlinită, mie îmi rămâne să-mi doresc ca măcar să nu (mai) cunosc și să nu (mai) săvârșesc niciodată neiertarea.

Note

1. Engl.: „crimă de gândire”; ↑
2. Engl.: „Fratele cel Mare”; ↑

3. Engl.: „Războiul este pace.”; ↑
4. Engl.: „Ignoranța este putere.”; ↑
5. Engl.: „La umbra marelui castan / Eu te-am vândut, tu m-ai vândut / Iată-ne șezând, iată-i șezând / La umbra marelui castan”. Penultimul vers se poate traduce, alternativ: „Iată-ne mințind și iată-i mințind” cf. George Orwell, *Nineteen Eighty-Four*, Partea 1, Capitolul 7. Traducere proprie; ↑
6. George Orwell, *Nineteen Eighty-Four*, Partea 3, Capitolul 5. Traducere proprie; ↑
7. *Ibid.;* ↑
8. *Ibid.;* ↑
9. *Ibid.;* ↑
10. Despre *jailbreaking* și alte fenomene care afectează rețelele neuronale discutăm mai pe larg, în: Petru Dimitriu, Andrei Marin (coord.), *Inteligența artificială – Cum? De când? De ce?*: Cluj, 2024, Presa Universitară Clujeană / DOTA, în curs de publicare; ↑
11. Matei, 26:74; ↑
12. Matei, 27:22-23; ↑
13. Luca, 23:34. ↑

Imagine reprezentativă generată cu ajutorul IA.